

<https://doi.org/10.30546/114578.2025.7.256>

MÜASİR TƏLƏBLƏR KONTEKSTİNDƏ XARİCİ DİL MÜƏLLİMLƏRİNİN KVALİFİKASIYASININ LİŦQVİSTİK ASPEKTİ

Yeganə İsgəndərova

baş müəllim

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<http://ORCID.org/0000-0002-8467-1543>

i.yegana90@hotmail.com

Xülasə

Hər bir millətin tərəqqisində, ölkənin inkişafında savadlı kadrların, mütəxəssislərin və onları yetişdirən müəllimlərin böyük rolu var. Uğurla aparılan təhsil islahatları, təhsilin modernləşdirilməsi, müəllim əməyinin dövlət tərəfindən stimullaşdırılması gündən-günə bu peşəyə maraq və tələbatı artırır. Təsadüfi deyil ki, ölkənin bir çox ali məktəblərində müəllim hazırlığı həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən təsdiqlənmiş “Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda da müəllim peşəsinin nüfuzunun artırılmasının zəruriliyi xüsusi vurğulanır.

Cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar olaraq, xarici dil fənninə artan maraq və tələb xarici dil müəllimlərinin üzərinə böyük vəzifələr, ilk növbədə, professional peşə qabiliyyətləri və şəxsi inkişafı ilə bağlı bilik və kvalifikasiyalarının artırılması vəzifəsini qoyur. Bu mənada xarici dil müəllimlərinin professional hazırlığında linqvistik aspekt pedaqoji prosesdə əsas istiqamətlərdən sayılır.

Açar sözlər: kvalifikasiya, xarici dil, linqvistika, pedaqoji proses.

THE LINGUISTIC ASPECT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' QUALIFICATIONS IN THE CONTEXT OF MODERN REQUIREMENTS

Yegana Isgandarova

Azerbaijan State Pedagogical University

Abstract

Educated personnel, specialists, and the teachers who train them play a major role in the progress of every nation and the development of the country.

The successful implementation of educational reforms, the modernization of education, and the government's support in incentivizing the teaching profession have all contributed to the growing interest in and demand for this field. It is no coincidence that many higher education institutions in the country are engaged in teacher training. The necessity of enhancing the prestige of the teaching profession is also specifically emphasized in the State Strategy for the Development of Education, approved by the President of the Republic of Azerbaijan, Mr. Ilham Aliyev.

With the development of society, the growing interest in and demand for foreign language subjects place significant responsibilities on foreign language teachers, first and foremost, the need to improve their professional competencies and personal development through enhanced knowledge and qualifications. In this regard, the linguistic aspect is considered one of the main directions in the pedagogical process for the professional training of foreign language teachers.

Key words: qualification, foreign language, linguistics, pedagogical process.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ КВАЛИФИКАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ТРЕБОВАНИЙ

Егяна Искендерова

Азербайджанский государственный педагогический университет

Резюме

В прогрессе каждой нации и развитии страны важную роль играют образованные кадры – специалисты и преподаватели, которые их готовят. Успешные образовательные реформы, модернизация образования, государственное стимулирование педагогического труда с каждым днем повышают интерес и востребованность этой профессии. Неслучайно подготовка учителей осуществляется во многих вузах страны. В Государственной стратегии развития образования, утвержденной Президентом Азербайджанской Республики господином Ильхамом Алиевым, также подчеркивается необходимость повышения престижа профессии учителя.

В связи с развитием общества возрастающий интерес и востребованность предмета иностранного языка возлагают на преподавателей иностранного языка большую ответственность, прежде

всего, задачу повышения их квалификации в плане профессионального мастерства и личностного развития. Лингвистический аспект считается одним из основных направлений педагогического процесса в профессиональной подготовке преподавателей иностранного языка.

Ключевые слова: квалификация, иностранный язык, лингвистика, педагогический процесс.

Giriş/Introduction

Artıq bir neçə ildir həyata keçirilən Milli Kurikulum layihəsi fənlərin məzmununun cəmiyyətin tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, pedaqoji prosesin yeni texnologiyalar, fəal təlim üsulları ilə qurulmasını, eksperimentlərin tətbiqini müəllimlər qarşısında vəzifə olaraq qoyur. İctimai-siyasi, mədəni və sosial həyatın qloballaşdığı, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının təlim prosesinin ayrılmaz hissəsinə çevrildiyi, ali təhsil məkanında rəqabətin gücləndiyi, bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq, xarici dillərə artan tələbat dil dərslərinin standartlar çərçivəsində keçilməsini, kommunikativ bacarıqların aşılması və xarici dil müəllimlərinin yüksək peşə hazırlığına malik olmasını zəruri edir. Öyrənənlərin dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı fəaliyyətinin inkişafı öyrədənlərin də modullardan istifadəyə üstünlük verməsini tələb edir. Sınıfın idarə olunması (classroom management), təlim strategiyaları (learning strategies), dərslərin planlaşdırılması (lesson planning), qrammatika və lüğətin öyrədilməsi (grammar and vocabulary), tənqidi və yaradıcı təfəkkür (critical and creative thinking), dinləyib-anlama və danışma bacarıqları (listening and speaking), oxu və yazı bacarıqları (reading and writing), qiymətləndirmə və dəyərləndirmə (assessment and evaluation) xarici dil müəlliminin peşəkarlıq keyfiyyətlərinin ixtisas və pedaqoji ustalığ səviyyəsilə müəyyənləşir.

Xarici dil müəllimlərinin kvalifikasiyası. Kvalifikasiya – şəxsin müvafiq standartlara uyğun olan təlim nəticələrinin əldə edilməsi haqqında səlahiyyətli qurum tərəfindən aparılan qiymətləndirmə və təsdiqetmə prosesinin rəsmi nəticəsidir [10]. Məlum olduğu kimi, konkret sahə üzrə mütəxəssislərin ixtisaslarının artırılması həm işçinin peşəkar və şəxsi inkişafı baxımından, həm də cəmiyyətin inkişafı səviyyəsində zəruri şərtədir. Davamlı tərəqqi və inkişafı təmin etmək üçün elmi tədqiqat və təkmilləşdirmələrin nəticələrini praktiki peşə fəaliyyətinə tətbiq etmək lazımdır. Bu baxımdan mütəxəssislərin onlarla tanış olması zəruridir ki, bu da onların peşəkarlıq səviyyəsini lazımi səviyyədə saxlamaq üçün təkmilləşdirmənin vacibliyini müəyyən edir. Pedaqoji kadrların

peşəkar yüksəlişində kvalifikasiya xüsusi rol oynayır, çünki onlar müxtəlif sahələr üzrə mütəxəssislərin hazırlanması ilə birbaşa məşğul olurlar. Üstəlik, müəllim öz peşə borcunu ancaq o zaman yerinə yetirə bilir ki, özü də öyrənir, öz üzərində çalışır.

Xarici dil müəllimlərinin kvalifikasiya istiqaməti onların peşə hazırlığının istiqaməti ilə müəyyən edilir. Xarici dil müəllimlərinin peşəkar hazırlığı, eləcə də xarici dilin tədrisi özündə üç aspekti – linqvistik, psixoloji və pedaqoji istiqaməti birləşdirir. Linqvistik aspekt öz növbəsində üç sahəni əhatə edir: praktiki (xarici dildə praktik bacarıqlar), nəzəri (öyrənilən dilin filoloji, yəni linqvistik və ekstralingvistik əsaslarını bilmək) və tətbiqi (dildən praktik fəaliyyətdə, xüsusən də şifahi və yazılı tərcümədə istifadə etmək bacarığı).

Xarici dili mükəmməl bilmədən onu öyrətmək mümkün deyil. Belə ki, praktik dil hazırlığı ünsiyyət vasitəsi kimi dildən təcrübi sərişlələri nəzərdə tutur; bu bir tərəfdən dilçilik bölmələri (fonetik-fonoloji, qrammatik, leksik və orfoqrafik) nöqteyi-nəzərindən bilik və dərkətmə, tətbiq və integrasiya səviyyəsində dil materialına yiyələnməyi nəzərdə tutur, digər tərəfdən, ünsiyyət prosesində iştirak etməyə imkan verən, o cümlədən tənqidi və analitik təfəkkürün inkişafına hədəflənən məhsuldar və qavrayış nöqteyi-nəzərindən şifahi və yazılı səviyyədə (danışma, dinləmə və ya şifahi anlama, oxuma və yazma) kommunikativ bacarıqları. Xüsusilə dilin praktiki mənimsənilməsində ən vacib düzgün tələffüz qaydalarının mənimsənilməsidir. Deyilənləri qısaca ümumiləşdirsək, xarici dil müəlliminin fəaliyyətində keyfiyyətli təhsil başlıca meyar olmalıdır. “Keyfiyyətli təhsil – sağlam, iştirak və öyrənməyə hazır insanlar; təhlükəsiz və gender məsələlərinə həssas mühit; ilkin savad bacarıqlarından başlayaraq hərtərəfli biliklərin əldə olunmasına xidmət edən tədris materialları; öyrənilərə yönəlmiş tədris prosesi; qabaqcıl bilik, qabiliyyət və dünyagörüşlərini əhatə edən və cəmiyyətdə fəal iştiraka şərait yaradan nəticələr deməkdir” [UNESCO, 2000:4].

Xarici dilin öyrənilməsinə linqvistik və ekstralingvistik baxış. XXI əsrdə günü-gündən inkişaf edən, müasirləşən dünyada xarici dilin öyrənilməsi və xarici dil müəllimliyi geniş vüsət almışdır. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində, orta məktəblərdə, ali təhsil ocaqlarında xarici dilin tədrisi mütləqdir. Cəmiyyət dövrün tələbi kimi bunu qəbul edir və məmnuniyyətlə xarici dil, xüsusilə də ingilis dili həvəslə öyrənilir. Erkən yaşlardan xarici dili bilmələri uşaqlarda dünyagörüşünün inkişafına, xarici dildə yayımlanan verilişlərə baxmağa imkan yaradır ki, bu da nitq vərdislərinin inkişafını şərtləndirən vacib amillərdəndir. Bu gün xarici dilin ibtidai siniflərdən tədris proqramlarında yer almasına münasibət

birmənalı olmasa da (valideynlər dərs yükünün ağırlığından, uşaqların hədsiz yüklənməsindən şikayətlənirlər), müəllimlər müəyyən dərəcədə dil biliklərinin mənimsənilməsinə çalışırlar.

Məlum olduğu kimi, dil insanları arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsidir. İstər gündəlik, istərsə də peşəkar insan fəaliyyətinin heç bir sahəsi dilsiz keçinə bilmir. Ünsiyyət prosesi dedikdə isə ilk növbədə, yazılı ünsiyyətə münasibətdə birinci olan şifahi ünsiyyəti nəzərdə tuturuq. Uşağın anadan olandan sonra əvvəlcə şifahi, daha sonra yazılı nitq bacarıqlarına yiyələnməsi, yazıya yiyələnmək bacarığının şifahi nitq bacarıqlarının necə mənimsənilməsindən asılı olması bunun təsdiqidir. Yazılı nitqə münasibətdə şifahi nitqin üstünlüyünün başqa bir sübutu dünyada bir çox xalqların öz dillərində yazısının, əlifbasının olmaması, eləcə də gözəl şifahi nitq qabiliyyətlərinə malik, lakin oxuyub yaza bilməyən savadsız insanların olmasıdır [Кирдякин, s.75-76]. M.Boqdanın fikrincə, tələffüz qabiliyyəti olmayan xarici dil müəllimi anatomiya ilə ilkin biliyə malik olmayan həkimlə eynidir [Bogdan, 1962:81]. Bütün bunlar xarici dil müəllimlərinin təkmilləşdirilməsində şifahi ünsiyyət təcrübəsi çərçivəsində aparıcı vəzifələrdən biri kimi tələffüz təliminin zəruriliyini əsaslandırır [Кирдякин, s.76-77].

Praktik dil bacarıqları ilkin tələb olsa da, xarici dilin öyrədilməsi üçün kifayət deyil. Növbəti zəruri şərt dilin linqvistik və ekstralingvistik baxımdan əsaslarına yiyələnmək, yəni nəzəri filoloji hazırlıqdır. Ümumi linqvistik təlim ümumi dilçilik fənləri (ümumi müqayisəli dilçilik, dilçilik tarixi, tətbiqi, struktur dilçilik və s.), həmçinin öyrənilən dilin aid olduğu dil ailələrini və qruplarını öyrədən fənlər (məsələn, almanşünaslıq, slavyanşünaslıq və s.) ilə bağlı materiallarla tanışlığı nəzərdə tutur. Xüsusi linqvistik təlim öyrənilən dillə bilavasitə bağlı olan dil bölmələri ilə bağlı nəzəri fənlərin, məsələn, nəzəri fonetika (o cümlədən eksperimental), fonologiya və orfoqrafiya, nəzəri qrammatika, leksikologiya, dil tarixi, dialektologiya və s. öyrənilməsinə nəzərdə tutur. Analoji olaraq, ümumi ekstralingvistik təlim ümumi xarakterli nəzəri fənlərin öyrənilməsinə nəzərdə tutur: ümumi sosiolingvistika, ədəbiyyat nəzəriyyəsi, dünya ədəbiyyatı tarixi, dünya mədəniyyəti və incəsənəti tarixi və s., həmçinin xüsusi ekstralingvistik təlim öyrənilən dillə birbaşa əlaqəli olan xüsusi dildənkənar nəzəri fənlərin öyrənilməsidir: xüsusi sosiolingvistika, milli ədəbiyyat və öyrənilən xarici dildə ədəbiyyat, məsələn, ingilis və ingilisdilli (Amerika, Kanada, Avstraliya və s.), fransız və fransızdilli (Kanada, fransızdilli Afrika ölkələri və s.), alman və almandilli (Avstriya, İsveçrə və s.) və i.ə; xarici dil öyrənilən ölkənin mədəniyyəti (o cümlədən incəsənəti). Bu mənada nəzəri

filoloji hazırlıq xarici dil müəllimlərinin həm baza təhsilində, həm də kvalifikasiyasında aparıcı yerlərdən birini tutmalıdır [bax: Кирдякин, s.77-78].

Xarici dil müəllimlərinin peşə hazırlığı və kvalifikasiyasında növbəti tələb tətbiqi linqvistik hazırlıqdır (tərcümənin nəzəriyyəsi və təcrübəsi: şifahi, yazılı, ardıcıl, sinxron və s.). Xarici dili öyrətmək üçün onu nəinki mənimsəmək, linqvistik və ekstralingvistik əsasları haqqında praktiki və fundamental biliyə malik olmaq, həm də bu dildə birbaşa işləməyi bacarmaq lazımdır, xüsusən tərcümə ilkin mərhələdə xarici dilin tədrisi prosesinin əsas elementlərindən biridir və təlim prosesində şüurluluq prinsipinin praktiki həyata keçirilməsini təmin edir. Filoloji hazırlığın bir hissəsi kimi tətbiqi linqvistik bacarıqlar da baza elementlərindən biri olaraq mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məlum olduğu kimi, xarici dildə praktik bacarıqlar bir tərəfdən dilin əsas bölmələri (fonetik, qrammatik, leksik və orfoqrafik) haqqında biliyi, digər tərəfdən reproduktiv və reseptiv oriyentasiyalı şifahi və yazılı ünsiyyət bacarıqlarını – danışma, şifahi anlama, yazı və oxuya sahib olmağı nəzərdə tutur. Bacarıq biliklərin transformasiyası nəticəsində formalaşan qabiliyyət məhsulu kimi özünü göstərir və onun formalaşması prosesi “bilik – qabiliyyət – bacarıq” prinsipi ilə həyata keçirilir. Bununla əlaqədar olaraq, xarici dil müəllimlərinin peşə hazırlıqlarının artırılması üçün proqramlara belə materiallar və bu kimi tapşırıqlar daxil edilməlidir ki, müəllimlərin dildə praktiki bilik səviyyəsini yüksəltmək imkanı olsun (ümumi və xüsusi ədəbiyyatı oxumaq, tanış olmayan sözlərlə işləmək, oxuduqları mövzular üzrə təqdimatlar və spontan söhbətlər, ixtisaslaşdırılmış dil laboratoriyalarında işləmək və s.). Bu xüsusilə şifahi nitqə aiddir. Şəhərdən uzaq, kənd yerində yaşayan, texnologiyalardan uzaq xarici dil müəllimlərinin tədris etdikləri dildə kiminləsə ünsiyyət qurmaq imkanı olmur. Bundan əlavə, dərslər saatlarının həcmi azaldılması, yazılı tapşırıqların həcmi artırılaraq şifahi tapşırıqların həcmi azalması səbəbindən müəllimlərin işə qəbulu zamanı imtahanlarda problem daha da dərinləşir. Nəticədə şifahi ünsiyyət bacarıqları tədricən zəifləyərək, çünki tətbiq olunmayan hər şey, xüsusən də dil bacarıqları unudulur.

Qeyd etdiyimiz kimi, xarici dil müəllimi üçün gündəlik və peşəkar ünsiyyət səviyyəsində dili praktiki səviyyədə bilmək kifayət deyil. O həm də linqvistik və ekstralingvistik aspektdən fundamental filoloji biliklərə sahib olmalı və mütəmadi olaraq onları dərinləşdirməlidir. Peşə kvalifikasiyasının artırılması proqramları müəllimə dilçiliyin, ədəbiyyatşünaslığın, xarici dilin mənsub olduğu ölkənin ölkəşünaslığının son nailiyyətləri ilə tanış olmaq imkanı yaratmalı, özündə müvafiq tapşırıqları əks etdirməlidir (məsələn, yazılı, elektron formada və

internet üzərindən elmi və bədii ədəbiyyatla tanışlıq, fərdi elmi iş və referatların hazırlanması, elmi əməkdaşların müəllimlərlə qarşılıqlı təcrübə mübadiləsi, müəllimlərin öz aralarında qabaqcıl təcrübənin bölüşdürülməsi və s.).

Xarici dil müəlliminin peşə hazırlığının məzmin və vəzifələrindən danışdıqda təkcə tədris etdiyi fənni bilmək deyil, şagirdlərin hərtərəfli inkişafının formalaşması funksiyalarını bilmək, mənəvi, estetik, fiziki və fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla onların intellektual inkişafını da nəzarətdə saxlamalı, şagird şəxsiyyətini tədris prosesinin subyektinə istiqamətləndirməlidir. Xarici dil müəllimi həmçinin sinfin təşkili, şagirdlərin sağlamlıq səviyyəsi, təhsilin maliyyələşməsi, dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində müəllimin və məktəbin rolu və s. üzrə ixtisaslaşmalıdır.

Hər bir mütəxəssis üçün əsas tələblərdən biri öz bilik, bacarıq və qabiliyyətlərini praktiki peşə fəaliyyətində tətbiq etmək bacarığıdır. Xarici dil müəllimləri üçün də bu, istisna deyil. Xarici dillər üzrə mütəxəssislərin professional peşə fəaliyyəti şifahi və yazılı tərcümə ilə səciyyələnir. Buna görə də kvalifikasiya özündə tərcümənin bu və digər növlərini (o cümlədən, ardıcıl və sinxron tərcümə, ümumi və xüsusi yazılı tərcümə və s.) ümumiləşdirən vəzifə və fəaliyyət növlərini əhatə etməlidir.

Nəticə /Conclusion

Xarici dil müəllimlərinin kvalifikasiyasına verilən müasir tələblər gündəlik və peşəkar ünsiyyət vasitəsi, o cümlədən müəyyən problemlərin həlli vasitəsi kimi dil biliyinin dərinləşdirilməsini, o cümlədən bu dilin filoloji (lingvistik və ekstralingvistik) əsaslarına dair fundamental bilikləri təkcə bilik baxımından deyil, həm də bacarıqlar və kompetensiyalar baxımından dərinləşdirməyi nəzərdə tutur. Eyni zamanda, kvalifikasiyada bir aspektin inkişafı digər aspektin ziyanına olmamalı (psixoloji və pedaqoji), əksinə, onların ahəngdar təmin edilməsi gözlənilməlidir.

ƏDƏBİYYAT/REFERENCES

1. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulum) (2008) / “Kurikulum jurnalı. – №1.
2. Azərbaycan ümumtəhsil məktəbləri üçün ikinci xarici dil fənni kurikulumunun tətbiqinə dair tövsiyələr (2014). İngilis dili (V-VII siniflər). – Bakı: TPI TTM nəşriyyatı. – 88 s.
3. Bağırova, Ş. (2009). Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında xarici dilin imkanları // “Təhsil problemləri” qəzeti. –11-20 yanvar. – s.4.

4. Ümumi təhsilin fənn standartları (I-XI siniflər) (2012). – Bakı: Mütərcim. – 402 s.
5. Bogdan, M. (1962). *Fonetica limbii engleze*. – Cluj: Editura Ştiinţifică. – 311 p.
6. Broughman, S.P. (2006). *Teacher Professional Development in 1999-2000* / National Center for Education Statistics. – 147 p.
7. UNESCO (2005). *Draft Paper for 2005 Global EFA Monitoring Report* / The International Working Group on Education. – Italy: Florence. – June.
8. Бордовений, Г.А. (2005). Педагогическое образование: вызовы / Высшее образование. – № 12. – с.14-20.
9. Кирдякин, А.А. (2011). О профессиональной подготовке и повышении квалификации преподавателей иностранных языков в контексте современных требований //Материалы Международной Научной Конференции «Современные проблемы подготовки учителей». – Баку: – с.73-81.
10. <https://www.kvalifikasiya.edu.az/az/page/1-haqqinda>

Məqalə tarixçəsi

Daxil olub 10.04.2025

Qəbul edilib 25.04.2025

Nəşrə tövsiyə edib Könül Həsənova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent